

77. *Vіra* й культура: Місячник української Богословської думки й культури. — Оттава. — 1958. — Ч.7.(55). — С.27.

The article states the importance of Ivan Ohienko's memoirs as source to study the development and functioning of national university education during the period of Ukrainian revolution in 1917-1920.

Key words and word combinations: Ivan Ohienko, memoirs, Kyiv Ukrainian People's University, Kamjanets-Podilsky State Ukrainian University.

Отримано: 21.08.2006 р.

УДК 378(477.43)(09):930.25:77

Анатолій Трембіцький

Завідувач Хмельницьким міським відділом Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, Хмельницький

ІСТОРІЯ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В СВІТЛИНАХ РОДИННОГО АРХІВУ

У статті охарактеризовано світлини з родинного архіву автора з історії Кам'янець-Подільського університету.

Ключові слова та словосполучення: архівна спадщина, творці університету, alma mater.

В українській історіографії ХХ — початку ХХІ ст. науковці, дослідники, історики і краєзнавці України О.Пашенко (1918, 1936) [1], Є.Сіцінський (1918) [2], В.Біднов (1928, 1997) [3], В.Приходько (1935, 1936) [4], В.Січинський (1955) [5], О.Завальнюк (1994) [6], В.Ляхоцький (2000) [7; 8] та інші неодноразово висвітлювали історію творення і діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету. Констатуючи наявність значної кількості праць з історії першого державного українського університету, необхідно зазначити, що її вивчення ще далеке від завершення, потребує чималих зусиль щодо пошуку нових джерел та архівної спадщини. Адже наявна джерельна база дослідження історії творення і діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету — це значна археографічно-документальна база, сотні архівних документів і матеріалів, які зберігаються в архівах, музеях та бібліотеках України.

Тому для подальших наукових пошуків важливе значення має виявлення всієї сукупності видрукованих та невідомих архівних джерел. Масив документів, що відкладався в державних установах України, архівах інших країн, у приватних колекціях, — досить вражаючий як за кількістю, так і за інформативністю. Так, багатий фактологічний матеріал, а це 19 документів і 4 світлини, який значно доповнює загальну картину життєпису знаних українських діячів кінця ХІХ —

початку ХХ ст., їх участі в творенні й діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету та поясненні психологічні мотиви їхніх вчинків, їх співпрацю з багатьма відомими дослідниками України і Поділля зокрема, зберігається в приватному родинному архіві А.Трембіцького [9]. З поміж матеріалів родинного архіву незаперечно джерельну цінність складає унікальна колекція з 4 раритетних колективних світлин, на яких зафіксовано маніфестацію населення міста Кам'янця-Подільського, приїзд делегації для участі в урочистостях з нагоди відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету, багатьох військових командирів, членів Директорії та уряду УНР під час їх перебування на Поділлі, відомих діячів українських визвольних змагань періоду “Кам'янецької доби” — Івана Огієнка, Євфимія Сіцінського, Віктора Приходька, Сергія Іваницького, Софії Русової, Василя Біднова та багатьох інших.

Ці документи і світлини з родинного архіву дозволяють сучасним дослідникам значно доповнити та уточнити історію творення й діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету. Більш повно показати значний внесок творців державного українського університету в дослідження історії та культури України і Поділля, зокрема.

Так, один із професорів Кам'янець-Подільського державного українського університету Василь Біднов у своїх спогадах “Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському” [3] відобразив напружені дні перед відкриттям і самі урочистості з нагоди відкриття навчального закладу. Він писав, що на *“22-ге жовтня призначене було урочисте відкриття університету, а тому треба було поспішати. Проф[есор] Огієнко цілком віддав праці коло переведення підготовки. Йому допомагали члени підготовчої комісії, складеної з місцевих діячів — представників міського та земського самоврядування й тутешнього громадянства. Найчастіше можна було бачити в будинку університету П.Шульминського... голову губерніяльної земської управи В.Приходька... і відому місцеву діячку Ол[ену] Пащенко. Остання була секретарем комісії й працювала дуже багато. Помічною силою був панотець Д.Мирський, що жив без параквії й ходив у цивільному. Він же потім... завідував його господарством. Кам'янецька адміністрація, з наказу центральної влади, ставилася прихильно до підготовчих робіт, хоч поодинокі представники її, завдяки своїм російським симпатіям, дозволяли собі іронізувати над справою українського університету”*. Серед членів оргкомісії з відкриття університету і представників місцевої влади ходили чутки про те, що гетьман П.Скоропадський особисто “прибуде на це свято”, однак напередодні відкриття навчального закладу професор І.Огієнко заявив, що *“гетьман не прибуде, а вислає представника”* [3, с.66].

22 жовтня 1918 р. в день урочистого відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету з Києва прибули представники й делегати різних українських установ і організацій [3, с.66]. Гостей на свято приїхало дуже багато, навіть бракувало помешкань для їх розміщення. В день урочистого відкриття університету

* Збережено мову оригіналу.

в університетській Свято-Миколаївській церкві відправлено Службу Божу. В 1-й годині дня у великому переповненому університетському залі розпочалися урочистості з нагоди відкриття університету і представник гетьмана П.Скоропадського, генерал Любов зачитав гетьманську грамоту про відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету й передав її першому ректору І.Огієнкові. Хор під керуванням О.Кошиця проспівав національний гімн, а в перервах між промовама та безкінечною низкою привітань, в т.ч. представника Київської духовної академії єпископа Дмитра, професора І.Крип'якевича, виконав декілька пісень, між ними і "Gaudeamus igitur". В 5-й годині дня урочисте засідання з нагоди відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету було закінчено, хоча ще дуже багато привітань не були проголошені. Для усіх гостей, членів комісії з відкриття університету, професорів і викладачів університету у великому залі на третьому поверсі було подано святковий обід [3, с.67].

Після обіду гості відпочивали, а деякі в оточенні першого ректора І.Огієнка фотографувалися на згадку перед фасадом будинку новоствореного Кам'янець-Подільського державного українського університету. Саме на світлині № 1 зображено активних учасників творення у місті вищого навчального закладу, в першому ряду зліва направо сидять С.Русова?, Є.Сіцінський, І.Огієнко, Т.Сушицький?, В.Приходько?. В другому ряду — стоять В.Біднов?, С.Іваницький, інші двоє нам невідомі [9], хоча і проводяться пошукові заходи з їх встановлення.

З нагоди відкриття університету в день святкування цієї нагоди подільські просвітяни випустили спеціальне одноденне видання "Свято Поділля" присвячене цій знаменній даті, із світлиною будинку Кам'янець-Подільського державного українського університету, портретом і докладною біографією ректора, професора І.Огієнка та біографічними відомостями про багатьох інших професорів і викладачів українського університету [10].

На другий день, 23-го вересня, гості і учасники свята оглядали пам'ятки старовинного Кам'янця-Подільського, церковний історико-археологічний музей та інші установи міста. Гідом у них був, один з найкращих знавців місцевої старовини, настоятель університетської церкви, протоіерей Євфимій Сіцінський. Пізніше, ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету І.Огієнко призначив його приват-доцентом богословського факультету державного українського університету [11, с.114].

Після урочистого обіду всі урочисто виряджали гостей, для яких було подано спеціальний поїзд. Перед їх від'їздом на станційній площі було зроблено декілька світлин з урочистих проводів членів делегації. Так, на світлині № 1 [9] зображено ректора Київського державного університету професора Теоктиста Сушицького; делегата від Київської духовної академії, доцента, священика Н.Смирнова, який до речі презентував новоствореному університету повний комплект усіх видань духовної академії. А також відомі українські діячі і науковці, професори Степан Смаль-Стоцький і Олександр Колесса; доктори Іван Крип'якевич і Володимир Кучер; ректор Чернівецького державного університету; вікарій, єпископ Дмитро Вербицький, який

Світлина № 1*.

Світлина № 2**.

Світлина № 3*.

Світлина № 4**.

за дорученням київського митрополита Антонія Храповицького передав професору І.Огієнку примірник Острозької Біблії з Лаври; представник гетьмана Павла Скоропадського генерал Лібов; міністр освіти Петро Холодний, Сергій Іваницький та багато інших невідомих нам осіб [3, с.66-67]. Нами проводяться подальші пошукові заходи з їх встановлення, можливо що до цієї справи прилучаться викладачі та студенти історичного факультету Кам'янець-Подільського державного університету.

Пізніше В.Біднов згадував, що настрій в гостей, учасників і співробітників нововідкритого Кам'янець-Подільського державного українського університету був *“тідвищений. Говорили, що відкриття Кам'янецького університету відбулося урочистіше, ніж київського (3 жовтня). Дехто захоплювався Кам'янцем, ворожив прекрасну будуччину новому університетові... Малося вражіння, що українське громадянство покладає великі надії на університет, сподівається від професорів чогось доброго. Мимоволі почувалася велика відповідальність перед нашим народом...”*^{*}. Після урочистого відкриття університету *“пішли дні звичайної в нашому положенню праці...”*, так писав у своїх спогадах в 1928 р. професор, декан богословського факультету університету В.Біднов [3, с.67].

Перший ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету Іван Огієнко прожив довге і яскраве, але нелегке життя, пройшов шлях від сільського хлопчика до міністра освіти і міністра віросповідань УНР, митрополита Холмсько-Підляського,

першоієрарха УПЦ у Канаді, професора університетів Києва, Кам'янця-Подільського, Варшави, Брно, Манітоги. Його ім'я тісно пов'язане з діяльністю вітчизняних діячів, які визначали феномен українського національного руху. Наукова, літературна, публіцистична й перекладацька спадщина вченого позначена розумінням оригінальності, неповторності української національної культури [8, с.15; 12]. Особистість Івана Огієнка, який відіграв видатну роль в українській історії, привертала і досі привертає увагу багатьох дослідників. Проте ця постать й досі недостатньо вивчена, в його біографії ще багато білих плям, громадська і державна діяльність сповнена суперечливих свідчень сучас-

* Збережено мову оригіналу.

** Світлини друкуються вперше.

ників, а творчість-діаметрально протилежних оцінок, окремі напрями діяльності вченого й досі залишаються мало знаними [8, с.16].

Саме тому багатоаспектна інформація, відбита в матеріалах родинного архіву А.Трембіцького, в т.ч. і на світлинах № 3 і № 4 [9], безумовно, сприятиме створенню більш повної історії Кам'янець-Подільського державного українського університету і водночас, об'єктивного наукового життєпису Івана Огієнка – видатного українського вченого, першого ректора і професора цього університету та багатьох інших творців, професорів і викладачів університету, над якою сьогодні працюють десятки українських науковців. З огляду на численні лакуни в джерельній базі з історії Кам'янець-Подільського державного українського університету, кожен із виявлених документів чи світлин має неабияку наукову вагу, оскільки значно доповнює наші знання про Alma mater багатьох сучасних українських істориків.

Список використаних джерел:

1. *Пащенко О.* Як зароджувався Державний український університет у м. Кам'яниці на Поділлі // Свято Поділля. Одноденна газета. Видання Подільського українського товариства “Просвіта”. – 1918. – 22 жовтня. – С. 6; *Й ж.* Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету // Наша культура: Науково-літературний місячник. – Варшава, 1936. – Кн.5(14). – С.342.
2. *Січинський Є.* І перекують мечі свої на леміші // Свято Поділля. Одноденна газета. Видання Подільського українського товариства “Просвіта”. – 1918. – 22 жовтня. – С.2.
3. *Біднов В.* Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'яниці-Подільському // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – №69-70. – Січень. – С.64-74.
4. *Приходько В.* Повстання Українського Державного Університету в Кам'яниці на Поділлі // Наша культура. – Варшава, 1935. – Кн.5. – С.305-316, Кн.6. – С.364-378, Кн.7. – С.439-444, Кн.9. – С.572-581, 1936. – Кн.1. – С.34-42, Кн.2. – С.115-126; *Його ж.* Повстання Українського Державного Університету в Кам'яниці на Поділлі. – Варшава, 1936. – 12 с.
5. *Січинський В.* До питання про перший університет на Україні // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – № 179. Передрук: Українське слово (Париж). – 1955. – №2. – Ч.725.
6. *Завальнюк О.М. Ю.Й.Січинський і Кам'янець-Подільський Державний Український Університет // Духовні витоки Поділля: творчі історії краю.* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 9-11 вересня 1994 р. – Кам'янець-Подільський–Хмельницький: Поділля, 1994. – Ч.1. – С.62-64.
7. *Ляхоцький В.* Ректор Іван Огієнко і бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Університету // Пам'ятки України: історія та культура. – 2000. – №3-4. – С.70-74.
8. *Ляхоцький В.П.* Тільки книжка принесє волю українському народові...: Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – 664 с.: іл.
9. *Євфимій* Січинський / Матеріали родинного архіву А.Трембіцького. 23 документи. – 35 арк., 4 світлини.
10. *Свято* Поділля. Одноденна газета. Видання Подільського українського товариства “Просвіта”, присвячене відкриттю Кам'янець-Подільського державного університету. – 1918. – 22 жовтня.

11. *Баженев Л.* Краєзнавство у діяльності і творчості Івана Огієнка // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження: Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року): До 115 річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський, 1997. — С.113-116.
12. *Прискока Олег.* Неоцінений спадок. До 120-ліття від дня народження Івана Огієнка // Урядовий кур'єр. — 2002. — №17. — 26 січня.

The article comprises the characteristics of photo from the author's family archives reflecting the history of Kamjanets-Podilsky.

Key words and word combinations: archives heritage, University's founders, alma mater.

Отримано: 1.07.2006 р.

УДК 94(477)“16-17”:314.9(=411.16)

Олександр Найман

*Головний вчений секретар Академії історії та культури
євреїв України ім. Шимона Дубнова*

ЄВРЕЙСЬКІ ГРОМАДИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС СЕЛЯНСЬКО-КОЗАЦЬКИХ ПОВСТАНЬ

У статті йдеться про трагічні сторінки української історії XVII-XVIII ст., зокрема руйнацію єврейського укладу життя. Автор посилається на оцінки М.Грушевського козацьких повстань XVII ст.

Ключові слова та словосполучення: національно-визвольна боротьба, хмельниччина, юдофобія, українсько-єврейські відносини, руйнація єврейського життя.

З останнього десятиліття XVI до 60-х років XVIII століття по Україні прокотилися хвилі селянсько-козацьких повстань. У повста-
лих, як зазначав відомий український історик М.Костомаров, ворож-
неча до юдеїв *“выражалась резче и свирепее, чем к самим владельцам.
Каждое из восстаний изобилует одинаковыми приемами такой злобы:
разоряли синагоги и жилища иудеев, предавали поруганию их святы-
ню, при всякой возможности их самих топили и вешали”*¹. Підґрунтям
цих процесів стали нові соціально-економічні умови, утворення яких
було започатковане в XVI ст., коли Польсько-Литовська держава
розпочала широкий експорт лісу і продуктів сільського господарства
у Західну Європу. Прагнучи збільшення прибутків, шляхта все біль-
ше закріпачувала селян, примушувала їх користуватись панськими
шинками, млинами, за цінами, встановленими поміщиками. Одночас-
но шляхта намагалась використовувати плідучі землі України, де
виникали великі латифундії. Зацікавлені у ефективній експлуатації
полів, лісів, млинів, ставків, різних промислів, поміщики намагались
знайти управляючих господарствами, орендарів угідь, а також покуп-
ців врожаю. При цьому переважна більшість панів жила у великих
містах і безпосередньо господарством не займались.